

Reformáció és pápaság

■ BLÁZY ÁRPÁD

Immár két éve annak, hogy a hagyományokkal szakítva s a világ nagy meglepetésére XVI. Benedek pápa lemondott hivataláról. Hamar szárnyra keltek a különböző elképzelések, teóriák távozásának lehetséges okairól. Az utódválasztás a szokásos menetrend szerint, ám a vártnál sokkal rövidebb idő alatt zajlott le. A konklávé Ferenc pápa személyében egy dél-amerikai főpapot választott Róma új püspökének, aki egykettőre belopta magát embermilliók szívébe. Több szavazáson őt választották 2013 emberének. A sztárokhoz, celebekhez hasonlóan gyakran kerül napilapok és magazinok címlapjára. Szavait, nyilatkozatait és gesztusait szinte forró dróton követi a sajtó (és nem csak az egyházi). A protestáns médiumok – eddig aligha tapasztalt módon – ugyancsak rendszeresen foglalkoznak az új egyházfővel. Aki betér evangélikus könyvesboltunkba, arra több kiadvány címlapjáról Róma főpapja köszön vissza.

Közeledik a reformáció 500. évfordulója. Ennek egyik köztudottan fontos és a későbbiekre nézve is sorsdöntő eseménye volt az a bizonyos pápai bulla (1520. június), amely kiközösítéssel fenyegette meg a wittenbergi Ágoston-rendi szerzetest, Luther Mártont. Róma feltétel nélküli engedelmességet és az írásaiban hirdetett és addigra már Európa-szerte terjedőben lévő, mi több, egyre népszerűbb tanainak visszavonását követelte a német barától. Krisztus „megszállottja” azonban nem ijedt meg. Szóban és írásban tovább ontotta biblikus alapú nézeteit, és mivel műveinek elégetését is elrendelték, 1520. december 20-án ő maga is ugyanezt tette a bullával. Természetesen a pápa, X. Leó átokbullája sem váratott sokáig magára (*Exsurge Domine*, 1521. január 3.), amely a kiközösítésen (excommunicatio) túl Luthert úgynevezett *nagy*

átokkal (anathéma) sújtotta, követőit pedig eretnekséggel vádolta. A bulla visszavonása máig várat magára. Ennek egyik fő oka lehet az a néhány évszázaddal később megszületett és a pápai csalatkozhatatlanságról (infallibilitas) szóló tan, amelyet az I. vatikáni zsinat (1869–1870) hagyott jóvá. Talán az sem véletlen, hogy e tantétel újabb szakadást eredményezett a nyugati egyháztesten (lásd ókatolikus egyház)...

Pápaság és reformáció vagy reformáció és pápaság? Közeledve a – reánk nézve – páratlan 2017-es esztendőhöz, e kettő kapcsolata s annak egymáshoz való viszonya újra egyre izgalmasabb és aktuálisabb kérdéssé válik. Ezért a tisztánlátás és az egyéni vélemények megfogalmazása előtt – jó lutheránushoz illően – nem árt újra felelevenítenünk a pápaság kialakulásának történetét, annak gyökeireit és kezdeteit.

Ebben lehet nagy segítségünkre az alábbiakban közreadott tanulmány, amelynek szerzője Christoph Markschies, a berlini Humboldt Egyetem Teológiai Fakultásának óegyháztörténész professzora.¹ A fordítás közreadásának nem célja a pápai címről vagy magáról a pápaságról szóló „házon belüli” vita kirobantása, sokkal inkább – a nagy jubileumhoz közeledvén – egyfajta „tananyagismétlésre” szeretném invitálni a tisztelt olvasót. Az eredeti tanulmány nem tartalmaz jegyzeteket, így azt csak az érthetőséget segítő egésszítettem ki néhányval.

* * *

¹ Eredetileg megjelent: MARKSCHIES, Christoph 2012. Am Anfang Petrus? Wie sich aus der kollektiven Leitung der Gemeinde von Rom das Papstamt entwickelte. *Zeitzeichen*, 13. évf. 9. sz. 24–26. o.

Péterrel kezdődött volna?

A pápai hivatal kialakulása a kollektív vezetőségű római gyülekezetből

■ CHRISTOPH MARKSCHIES

A Falakon kívüli Szent Pál-bazilika frízét a pápák 265 aranykeretes mozaikmedálja ékesíti Rómában. A legenda szerint akkor lesz Krisztus visszajövele, amikor az összes medál elkészül majd a templomban. XVI. Benedek portréjának elkészültét követően még huszonhét hely van.²

Az útikönyvek tanúsága szerint az újkort megelőző pápák képei történeti források hiánya révén fiktívek. Vajon csak a képek? A pápák hiánytalanak vélt listájának problémája, amely Pétertől Benedekig tart, már a legelsőknél elkezdődik. Amilyen kicsi a valószínűsége annak, hogy Péter alapította volna a római gyülekezetet, épp annyira valószínű, hogy annak püspöke lett volna, megalapítva ezzel a római püspökök szukcessziós láncolatát. Ezzel szemben a helyzet az, hogy a Róma városi gyülekezetet majdnem a 2. század végéig kollektíve vezették. Ez derül ki teljesen egyértelműen Kelemen első leveléből (1Kel), amely valószínűleg még az 1. század során íródott Rómában. Jóllehet ő az apostolra vezet vissza a gyülekezetet vezető presbiter kollégiumát, s azt megmásíthatatlannak tartja, ám az egyszemélyű püspökre való utalás nem fedezhető fel benne.

Kelemen, akit a 2. század óta tartanak a levél szerzőjének, valószínűsíthető módon ennek a kollegiális laikus orgánumnak volt a külügyminiszteri vagy üzletvezetői előjárója. Azaz nem ő volt a Pétert követő és máig tartó láncolat negyedik pápája. Ez meglehetősen korai fejlemény a 2. század közepéről, amely feltehetően azért jött létre, hogy eme saját tradíciólánccal utasítsák vissza a gnosztikus gyülekezeti csoportok – apostoli titkos tradíciókon alapuló – követeléseit.

Ilyen tradícióláncolat létrejöttékor az ember a tudományok világából, elsősorban a filozófiából származó előképeken tájékozódik. Ugyanígy módon hagyta ránk például a platonista akadémia saját vezetőinek Platón óta folytonos listáját. Ez a vezetői hivatal hiánytalan folytonosságán alapuló hagyomány alapozta meg egy adott intézménynek s annak vezetőjének mint az alapító egyik utódjának a tekintélyét.

Elsőként a kis-ázsiai származású és a 2. század 80-as éveiben gall püspökként működő Irenaeus hagyott jóvá egy ilyen hiánytalan láncolatot. Eszerint egy bizonyos Linus, „akit Pál Timóteushoz írott levelében említ” (2Tim 4,21), működött Róma első püspökeként. A szövegrészlet olvasása közben az embernek ugyanakkor az az érzése, hogy a szóban forgó püspöklista úgy készült, hogy a hajdani kollegiális vezetés fontos szereplőit utóbb kronologikus sorrendbe állították.

Az egyháztörténész Euszebiosz hátrahagyott egy idézetet, amely egy bizonyos Hégészipposztól származik, aki egy ilyen láncolatot már a 2. század közepén, Irenaeust mintegy harminc évvel megelőzve összeállított. Ez a kezdetektől egészen a 2. század közepén működő Anicét nevű püspökig terjed. Ám egy valójában külön működő, a presbiterkollégiumtól hierarchikusan megkülönböztetett püspök alakja csak Irenaeus idejében tűnik fel: ő Viktor püspök, aki 189 és 199 között működött.

Utalás apostoli sírokra

Irenaeus szövegéből az is egyértelműen kitűnik, hogy a püspöklista engedélyezése egyértelműen a Róma városi gyülekezet különleges igényét volt hivatva szolgálni. Ott ugyanis a gyülekezet alapítását (ámbar valótlanul, de) már Péterre és Pálra vezetik vissza, és ragaszkodnak ahhoz, hogy a római gyülekezettel „minden más egyháznak összhangban kell lennie”, mert abban „minden szempontból az a tradíció őrződött meg, amely az apostoloktól ered”.

Viktor püspök tényleg öntudatosan és komoly energiát befektetve ágált olyan mozgalmak ellen, amelyeket eretneknek tartott. Megpróbálta továbbá – bár meg kell vallani, messzemenően eredménytelenül – a húsvét ünnepének általa elképzelt vasárnapi időpontját ráerőltetni a kis-ázsiai egyházakra. A szó szoros értelmében vett „első pápa”, ahogy őt nevezik, mégsem ő volt. Viszont már minden bizonnyal a Róma városi apostolsírokkal érvelt. Erre a következtetésre juthatunk a kis-ázsiai püspökök előjárója, az efezusi püspök egyik válaszleveléből, aki részletesen felsorolja az összes kis-ázsiai apostolsírt. Tény, hogy az első Kelemen-levél tekintélyt parancsolóan osztotta meg a keresztény gyülekezetek vezetői struktúrájáról szóló nézetét a korinthusi gyülekezettel. Továbbá az is korán kiviláglik, hogy a római gyülekezet birodalomszerte más gyülekezeteket támogat, így vindikálva magának elismerést és tekintélyt.

Az első római püspökökkel kapcsolatos adatok mégis igen gyérek. 235-ig minden adat ókori következtetésen alapul, azaz nagy valószínűséggel fiktív. A püspökök történetének első biztosra vehető dátuma egy a hivatalát betöltő (püspök) nemes gesztusához kapcsolódik: 235. szeptember 28-án Pontianusz püspök lemondott hivataláról Szardíniában, ahová az állam száműzte, s így véget ért az egy időben működő két tisztségviselő szkizmája. A Pontianuszt köve-

² Ferenc pápa megválasztást követően ma már csak huszonhat.

tő 3. századi püspökök azután az eredetileg görög nyelvű Róma városi gyülekezetét latinosították.

A 3. század közepéig működő Fábíanról mesélik, hogy az egész nép egyhangú közfelkiáltásával lett megválasztva, azt követően, hogy egy galamb szállt a fejére. Ő már olyan nyira szuverén volt, hogy amikor az egyik istentiszteleten a pogány Philippus arabs császár részt akart venni, ajtót mutatott neki. Ebben az időben a Róma városi gyülekezet már rendelkezett egy bizonyos katakombabeli „püspöksírral”, amely még a 3. század húszas éveinek elején, I. Callixtus püspöknek lett kialakítva.

Fábían utóda, Kornél negyvenhat presbiternek, hét diakónusnak, hét szubdiakónusnak és további majdnem száz klerikusnak az élén állt. Központi püspöki templom ekkor azonban még nem létezett. Így az istentiszteleteket átépített privát házakban tartották, amelyek az úgynevezett római címtemplomok³ alatt részben mindmáig megtalálhatók.

Róma első püspökei ugyanakkor az immár kibontakozó teológiai vitához kétségkívül semmilyen említésre méltó hozzászólással nem szolgáltak, sőt egyik-másik inkább csak tehetetlenül ágált. A 3. század hatvanas éveiben Róma püspöke, Dénes és az azonos nevű alexandriai kollégája között dúló, a Szentháromságot érintő kemény összetűzésről szóló adatok a következő századokban oly mértékben átdolgozásra kerültek, hogy azok szinte semmivel sem gazdagítják a római püspökök tisztviselői öntudatával kapcsolatos ismereteinket. Ezek köztudottan mindenekelőtt az egyházi fegyelmzés témakörét érintették, amelyekre a konstantini fordulatot megelőzően Róma püspökei igencsak öntudatos módon hangsúlyt fektettek: I. Viktor például a húsvét idejének kérdésére, I. Callixtus az egyházi bűnbocsánat körüli vitára, I. István pedig röviddel a 3. század közepét követően az ún. eretnekek által keresztségben részesültek újrakeresztelésének kérdésében kialakult vitára. Róma püspöke ez utóbbira nemmel szavazott, vállalva így az afrikai és kis-ázsiai egyházakkal való esetleges szakítás rizikóját.

István volt az első római püspök, aki már Máté evangéliumának Péter primátusáról szóló szövegrészére hivatkozott, és az Újszövetségből vezette le a római egyház – azaz még nem a római püspök (!) – elsőbbségét. Érvelése azonban már jelzi, hogy a római gyülekezetnek a Péter és Pál apostolok emlékének alapuló fővárosi öntudata immár biblikusan is megalapozódott.

A római püspökök azonban komolyabb szerepet egyelőre még nem tölthettek be, miközben a római egyház – Constantinus császár privilegizálásának és a 4. századi utódok eljárásainak köszönhetően – lassan városi egyházzá fejlődött.

A teológiai viták és egyházpolitikai konfliktusok központi alakjai sokkal inkább a császári székhelyek püspökei voltak, mint például Ambrosius Milánóban, illetve az antik kulturális metropoliszok prominens teológusai, köztük Athanasziosz Alexandriában. Alkalomadtán azonban a tartományok vagy a közepes nagyvárosok tudós teológus püspökei is szerepet játszottak, mint például a kappadókiai atyák: Baszileosz, Nazianzi Gergely vagy Nüsszai Gergely.

Constantinus kortársát, I. Szilveszter római püspököt csak egy középkori legenda tette központi figurává. És amikor a római püspök, I. Gyula a Szentháromság teológiai vitájában összegyházi döntésszeggel akart fellépni, amely az alexandriai presbiterrel, Ariusszal való összetűzésből keletkezett, a görögkeleti püspökök protestáltak.

Az első négy egyetemes zsinat a római püspökök közreműködése nélkül ülésezett, akik csak legátusaikon keresztül képviseltették magukat. A negyedik s egyben utolsó, 451-ben tartott kalkhedóni birodalmi zsinaton Róma püspöke, Leó ugyan fontos szerepet játszott a krisztológiai tanítás megfogalmazásában, ezt azonban a zsinaton árnyalatnyit korrigálták, módosítva ezzel annak lényegét. Kalkhedónban ruházták fel továbbá a római egyházat – az új birodalmi fővárost, Konstantinápolyt követően – a második helyet megillető ranggal. A 6. század római püspökei, Vigilius és I. Pelagius következetesen a bizánci császár, Jusztinianosz teológiai, valamint egyházpolitikai alárendeltsége alá kerültek, s már a 3. század hatvanas éveitől kezdve mint annak⁴ tisztviselői fungáltak Itáliában. 418-ban pedig a nagy észak-afrikai püspök és teológus, a hippói Augustinus arra szólította fel Róma püspökét, Zószimoszt, hogy az isteni kegyelem és az emberi szabadság kapcsolatáról folyó pelagiánus vitában hivatalosan is revidálja álláspontját.

Miután egyes germán törzsek elfogadták a korábbi kutatás által „ariánusnak” nevezett hitvallás helyett az egyetemes zsinatok által jóváhagyott birodalmi-egyházi hitvallást, a római püspökök helyzete stabilizálódott a széthulló Római Birodalomban, s az egyházpolitikai realitásoktól függetlenül kialakult azok teológiai öntudata is. Így Damasus (366–384) meg volt győződve arról, hogy a zsinati határozatok csak akkor érvényesek, amennyiben azokat a római püspök megerősítette. Utódai pedig mindent elkövettek annak érdekében, hogy a római egyház primátusra vonatkozó ezen igényét jogilag s propagandisztikus módon egyaránt alátámasszák.

Leó püspök (440–461) prédikációkban fejtegette ama elképzelését, amely szerint a Krisztus által Péterre ruházott teljhatalom annak utódjára és örökösére, a római püspökre ruházódik át. Gelasius pedig (492–496) felvázolta a kettős hatalmi teóriát, amely szerint Róma püspöke a püspökök legmagasabbika és „szent és sérthetetlen a tekintélye”, aki feljebbvaló a monarchiák „fejedelmi hatalmánál”.

Az erélyes antik püspökök sora Gergellyel (590–604)

³ A címtemplom (titulus ecclesiae) a katolikus egyház valamelyik Rómában található templomát jelenti, amelyet a bíborosok azért kaptak, hogy így legyenek „rómaiakká”. A bíborosok eredetileg római papok, diakónusok vagy Róma környéki püspökök voltak, s csak a 12. századtól kezdtek erre a tisztségre kinevezni távolabb élőket is.

⁴ Ti. az új fővárosban, Konstantinápolyban székelő császárnak.

zárul. Az általa kezdeményezett angolszász misszióval s az ugyancsak általa irányított és vezetett itáliai tevékenységével a zűrzavaros idők ellenére sikerült stabilizálnia az intézményt. S emellett a pásztor szerepén alapuló hivatal-ideál megtestesítőjévé (is) vált.

A „pápaság”, ahogy azt a középkorban értették, csak a római püspökség és a frankok közötti szövetségekötés által jött létre, nevezetesen a Karoling monarchiával, amelynek szimbolikus közhírré tételére Nagy Károly 800 karácsonyán történt császárrá koronázásakor került sor.

A görög „pápa” (apa, atya) méltóságcím Róma püspökére vonatkoztatva csak a 4. század második felében mutatható ki.

A szigorú értelemben vett tanbeli és joghatósági primátusra vonatkozó igénnyel – Máté evangéliumára hivatkozva – pedig csak a középkorban léptek elő Róma püspökei, akik „Krisztus helytartójának” (vicarius Christi) is csak a virágzó középkor óta hívják magukat. E ténymegállapítást illetően a római katolikus és az evangélikus egyháztörténészek között ma már szerencsére nincs vita. Vita tárgyát e felekezetek között csupán az képezi, hogy vajon a pápai hivatal történeti kialakulása – középkori vagy akár újkori értelemben – vonhat-e maga után bármiféle teológiai kötelezettséget. Ezt azonban alapos indokokkal már a 16. századi reformátorok elutasították.

Fordította: Blázy Árpád

KRISZTUSBAN MINDNYÁJAN ÉLETRE KELNEK ◀

Búcsú Madarász István lelkésztől (1929–2015)

■ MÁTRAI ZOLTÁN

„Én vagyok a feltámadás és az élet, aki hisz énbennem, ha meghal is, él; és aki él, és hisz énbennem, az nem hal meg soha.” (Jn 11,25–26)

Madarász István Orosházán született 1929. május 18-án, földműves szülők negyedik gyermekeként. Az orosházi evangélikus gimnáziumban érettségizett 1947-ben.

Istentől belső elhívást kapva már 15 éves korától a lelkészi pályára készült. Felvételt nyerve az Erzsébet Tudományegyetem soproni Hittudományi Karára, még az érettségi évében megkezdte tanulmányait a teológián. A záróvizsgák letétele után Budapesten szentelték lelkésszé, 1952-ben. (Gyémántdiplomáját 2012-ben vehette át az Evangélikus Hittudományi Egyetemtől.)

Négy különböző gyülekezetben végzett négy és fél évi segédlelkészi szolgálat (Szeged, Kecskemét, Zalaistvánd, Pest-erzsébet) után 1957 első napjaiban Kutas Elek somogy-zalai esperes felkérése alapján elvállalta a Somogyvámos–Hácsi Evangélikus Társgyülekezet lelkészi állását. Levelében az esperes azzal indokolta a választást, hogy zalaszentgróti segédlelkészi szolgálata alapján úgy ismerte meg, mint aki képes lesz a két egymásra szorult, ám mégis torzsalkodó gyülekezet között békét teremteni. Ordass Lajos püspök kinevezte, Kutas Elek esperes pedig beiktatta 1957. január 27-én mindkét szolgálati helyen a lelkészi állásba. Amilyen zajos volt még a megválasztó presbiteri ülés is, olyan békés idők következtek a két gyülekezet életében negyvenéves szolgálati ideje alatt.

Télvíz idején cuppogó sárban vagy a hegyi ösvények mély, töretlen havában róttá az utakat az egymástól 9 kilométerre lévő községek között. Nyáridőben kerékpáron közlekedett.

1960-ban megnősült. Felesége a somogyvámosi Gresó Erzsébet, akivel 55 évet éltek boldog házasságban. Három gyermekük született. Az öttagú családnak – főleg a gyerekek továbbtanulása idején (mindhárom diplomás lett) – kevésnek bizonyult az a fizetés, amit a megfogyatkozott lélekszámú gyülekezetek nyújtani tudtak. Így elfogadta a somogyvámosi és gadácsi gyülekezetek gondozásának feladatát is. 1979-ben ezt a szolgálati területet Ecsenynek átadva a déli Balaton-part mintegy 40 kilométeres szakaszán élő evangélikusok gondozását végezte.

1981-ben a közben megépült saját otthonukba költöztek Somogyvámosról Balatonboglárra. Szolgálatát ebből a mértani lag is közepén lévő városból látta el ezután az egész gyülekezet területén 1996-ig, nyugdíjba vonulásáig. 1995-ben a három gyülekezeti rész hivatalosan is egyesült társult egyházközsként. Balatonbogláron új templomot (1999) és parókiát (2000) épített, amely azóta is építésetileg a város díszé, lelki értelemben pedig az itt lakók és a nyaralók lelki találkozóhelye.

Nyugdíjas éveiben is sok szolgálattal segítette egyházközségünket és az egyházmegye más gyülekezeteit is.

Munkáját egy élő közösség, egy új és négy működő templom, számtalan keresztes, esketés és temetési szolgálat őrzi örökké gyülekezetünkben.

Elkötelezett volt a lelkészi szolgálat minden ága iránt: igehirdetés, hittan, bibliaóra, kazuális szolgálatok, gyülekezeti tagok látogatása. Együtt volt híveivel örömeiben és bánatukban is. Mindezt hivatásának tekintette.

Madarász Pista bácsi, ahogy őt mindenki szólította, személyében és cselekedeteiben mindig az Úr szolgálatában állt. Gyülekezetünk örökös tagja, feledhetetlen lelkésze marad.